

один, або два параметри. Подальші наші дослідження вбачаємо у розробці моделі інтегрованого процесу навчання професійної та іншомовно-мовленнєвої діяльності журналістів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ананьева Н. А. Сборник научных трудов МГИИЯ им. М. Тореца / Н. А. Ананьева. – М., 1986. – 263 с.
2. Ахундова Э. Г. Основные жанры современной периодической печати и проблемы перевода (с азербайджанского на русский и с русского на азербайджанский языки) / Э. Г. Ахундова: Учебное пособие. – Баку: Мутарджим, 2011. – 204 с.
3. Википедия: свободная электронная энциклопедия: на русском языке [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org>
4. Голанова Е. И. Устный публичный диалог: жанр интервью / Е. И. Голанова // Русский язык конца XX столетия. – М., 2000. – С. 427–453.
5. Ким М. Н. Основы творческой деятельности журналиста / М. Н. Ким // Учебник для вузов. – СПб: Питер, 2011. – 400 с.
6. Назаренко Г. І. Інформаційні жанри журналістики / Г. І. Назаренко // Навчальний посібник. Частина 1 – К.: НАУ, – 2010. – 32 с.
7. Теория и практика советской периодической печати / под ред. В. Д. Пельта. – М., 1980. – С. 214.
8. Тертычный А. А. Жанры периодической печати / А. А. Тертычный // Учеб. пособие. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 375 с.
9. Тертычный А. А. Жанры периодической печати / А. А. Тертычный. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 320 с.

BIBLIORAFIYA

1. Anan'eva N. A. Sbornik nauchnykh trudov MHYYYa im. M. Toreza / N. A. Anan'eva // – М., 1986. – 263 с.
2. Akhundova YE. H. Osnovnye zhanry sovremennoy periodicheskoy pechati i problemy perevoda (s azerbaydzhanskoho na russkiy y s russkoho na azerbaydzhanskyu yazyky) / YE. H. Akhundova // Uchebnoe posobyе. – Baku: Mutardzhym, 2011. – 204 s.
3. Vykpedyya: svobodnaya elektronnyaya entsyklopedyya: na russkom yazyke [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://ru.wikipedia.org>
4. Holanova E. Y. Ustnyy publichnyy dialog: zhanr interv'yu / E. Y. Holanova // Russkiy yazyk kontsa XX stoletiya. – М., 2000. – S. 427–453.
5. Kim M. N. Osnovy tvorcheskoy deyatel'nosti zhurnalista / M. N. Kim // Uchebnik dlya vuzov. – SPb: Piter, 2011. – 400 s.
6. Nazarenko H. I. Informatsiyni zhanry zhurnalistyky / H. I. Nazarenko // Navchal'nyu posibnyk. Chastyna 1 – K.: NAU, – 2010. – 32 s.
7. Teoriya i praktika sovetской periodicheskoy pechati / Pod red. V. D. Pel'ta. – М., 1980. – S. 214.
8. Tertychnyy A. A. Zhanry periodicheskoy pechati / A. A. Tertychnyy // Ucheb. posobyе. – М.: Aspekt Press, 2000. – 375 s.
9. Tertychnyy A. A. Zhanry peryodycheskoy pechaty / A. A. Tertychnyy. – М.: Aspekt Press, 2002. – 320 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Коновальчук Світлана Андріївна – асистент кафедри французької та другої іноземної мови, аспірант Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Наукові інтереси: методика навчання іноземної мови, інтегроване навчання.

УДК 377.015.311-057.876

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ ЗРІЛОСТІ В ПЕРІОД РАННЬОЇ ЮНОСТІ

Ольга КОПТЕВА (Кіровоград)

Постановка проблеми. Соціальний запит суспільства до системи освіти в значній мірі висвітлює потреби якісної підготовки учнів до самостійного дорослого життя у важких умовах сучасного соціуму. Змінюються та збільшуються соціальні функції освіти: формування безпечних моделей поведінки, високої мотивації досягнень і морально-правової відповідальності, потреби та престижу здорового способу життя, духовно-моральних ціннісних орієнтацій, готовності до створення сім'ї і виховання дітей, соціальної та професійної активності. Тому стає актуальним пошук інтегрального показнику цілісного розвитку учня на різних вікових стадіях і ступенях освіти. В акмеологічній концепції таким показником виступає феномен зрілості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчаючи проблему соціально-професійної зрілості, ми звернулися до наукових досліджень таких категорій, як зрілість (Г. Абрамова, М. Драганов, А. Реан, Г. Олпорт, В. Максимова та інші), соціальна зрілість (Л. Божович, В. Радул, П. Якобсон), професійна (Д. Стюпер, М. Ємельянова, Л. Каменева, Г. Яворська),

особистісна (О. Штепа) та психологічна зрілість (П. Якобсон), а також спиралися на праці таких науковців при характеристиці періоду ранньої юності (І. Кон, М. Савчин, Л. Василенко).

Мета статті – розкрити особливості соціально-професійної зрілості в період ранньої юності.

Виклад основного матеріалу. Загалом, зрілість особистості у психології розглядається як сукупний стан високого розвитку фізіологічних, інтелектуальних, вольових, моральних, соціальних параметрів людини. В генезисі спочатку настає біологічне і фізіологічне дозрівання організму, потім приходять психічна зрілість як високий показник роботи сенсорних, мнемічних, інтелектуальних функцій людини. Згодом настає моральна і світоглядна зрілість як свідчення соціальної зрілості особистості. Остання формується (грунтується) на ідейних переконаннях, сформованому світогляді і включає в себе оперативне, вправне й ефективне здійснення практичної діяльності [7, с. 66].

Дослідники виділяють такі характеристики зрілої особистості, як: розвинене почуття

відповідальності, потреба в турботі про інших людей; здатність до активної участі в житті суспільства, до ефективного використання своїх знань і здібностей, до психологічної близькості з іншою людиною, до конструктивного рішення різних життєвих проблем на шляху до повноти самореалізації [11].

На думку М. Драганова, особистість є зрілою тоді, коли вона може бути вже повноцінним суб'єктом соціальної діяльності. Це вказує на сформованість її ціннісних орієнтацій та активну взаємодію з довкіллям. Крім того, це означає, що людина усвідомлює, що від результатів власної діяльності безпосередньо буде залежати її майбутнє, усвідомлює необхідність брати на себе відповідальність і здійснювати самоконтроль, а також бачить свої біофізіологічні й економічні передумови для відносно самостійного включення у систему суспільних стосунків [3].

У свою чергу, П. Якобсон [13] під зрілістю особистості розуміє соціальну зрілість, що виражається в тому наскільки адекватно людина розуміє своє місце в суспільстві, яким світоглядом або філософією керується, яке її відношення до суспільних інститутів (норми моралі, норми права, закони соціальні цінності), до своїх обов'язків та до своєї праці.

Автор вказує, що до соціальної зрілості входить і громадська, тобто усвідомлення свого обов'язку перед батьківщиною, народом, суспільством, відповідальність за свою працю; ідейно-політична зрілість; моральна, як розуміння, прийняття та реалізація норм моралі, наявність розвиненої совісті, готовність діяти у відповідності з встановленими нормами ставлення людей один до одного, здатність любити і відчувати відповідальність в любові, в створенні сім'ї та за її майбутнє; естетичну, як здатність сприймати прекрасне в тих чи інших проявах у побуті, мистецтві, природі.

Соціальна зрілість обумовлює і припускає наявність психологічної зрілості. Не може бути повної психологічної зрілості у соціально незрілої особистості, що характеризується інфантильністю суджень і дій, нерозумінням вимог суспільства.

Психологічну зрілість П. Якобсон характеризує такими ознаками:

- виразне прагнення до творчості, вияв творчості у різноманітних сферах життя; тонка сприйнятливості до досить широкого кола явищ соціального життя (до мистецтва в його різноманітних жанрах і формах, до життя людей в його різноманітних проявах, до світу ідей, що стосуються сфери наукового пізнання, духовності, моралі та ін.); до людської експресії; до природи в її багатолітності та багатстві тощо);

- висока інтелектуальна активність (постановка життєвих проблем, готовність їх вдумливо розуміти і вирішувати);

- достатня емоційна чутливість, що має вибіркового характеру, але досить широка за колом явищ, які її викликають; вміння при цьому виявляти особливо високий рівень емоційної сприйнятливості до певних явищ навколишнього середовища, соціальних феноменів, людських стосунків;

- мобільність здібностей, тобто вміння реалізувати притаманний людині потенціал, який би вона хотіла реалізувати;

- рефлексія на свій духовний образ, що вирішує завдання самоорганізації.

Цілі такої самоорганізації різноманітні – і моральне самоудосконалення, і інтелектуальне зростання, і естетичний розвиток тощо. [13, с. 147].

П. Якобсон зазначає, що не можна дуже точно прив'язати початок зрілості до певного віку. Зрілість особистості передбачає визначення нею свого місця в світі, в суспільстві, володіння стійким світоглядом. Для такої особистості характерним є чіткий вияв життєвих і соціальних установок. Людина усвідомлює себе особисто відповідальною не тільки за свою діяльність, але й переймається долею спільної справи [13, с. 146-147].

Треба зазначити, що в науковій літературі психології розвитку людини поняття зрілості розглядають в двох площинах: 1) зрілість – це певний віковий період у житті людини; 2) зрілість – це характеристика високого розвитку певних психічних функцій людини незалежно від її віку. Це говорить про те, що зрілість особистості залежить не лише від вікового періоду життя людини, але й від самої особистості.

Л. Божович як основну рису зрілої особистості виділила здатність поводити себе незалежно від обставин, що впливають безпосередньо (і навіть всупереч ним), керуючись при цьому власними, свідомо поставленими цілями [6, с. 97].

Г. Абрамова виділила такі психологічні особливості зрілої особистості: 1) наявність власної філософії, усвідомленої концепції життя та концепції людини; 2) сили для протистояння змінам; 3) сили для сприймання нового, реагування на нього, як на природний вияв життя; 4) ставлення до результатів власної праці, як до буденного (уміння бачити у них не лише абсолютну, а й відносну цінність); 5) відчуття своєї приналежності до суспільства певною мірою; 6) розум, звернений до виявів Я, як до якостей цілого життя; 7) мудрість [1, с. 565].

О. Штепа [12] зазначає, що людина може виявляти зрілість у кожному віковому періоді, про що свідчитиме її активність, прагнення саморозвитку, зростання рівня суб'єктності стосовно власного життя і, як результат, уміння

продуктивно вирішувати конфлікти певного вікового періоду життя.

Отже, аналізуючи зрілість особистості, варто акцентувати увагу на особистісних властивостях людини, що забезпечують її самофункціонування та функціонування в суспільстві, на самостійність, відповідальність, на систему її цінностей, на професійні та особистісні досягнення, забезпечених адекватним самовизначенням і життєвими виборами.

Аналізуючи соціально-професійну зрілість, варто звернутися до характеристики кожної її складової – соціальної, професійної та особистісної зрілості. Так, соціальна зрілість (у широкому розумінні) визначається як рівень сформованості установок, знань, умінь і етичних якостей, достатніх для добровільного, умілого та відповідального виконання усієї сукупності соціальних ролей, притаманних дорослому. У більш вузькому розумінні – комплекс особистісних якостей суб'єкта, що охоплюють його вміння взаємодіяти з іншими людьми у процесі досягнення загальних цілей [10, с. 36].

Особистісна зрілість поділяє смислове поле із соціальною, але соціальна передбачає відповідність самопрезентації та поведінки людини до вимог і очікувань суспільства, відповідальне виконання нею соціальних ролей. Особистісна ж передбачає відповідальну побудову власних життєвих принципів згідно з загальними моральними нормами, значно ширшими за соціально-культурні. Також особистісна зрілість є відмінною від соціальної за перетворювальною формою поведінки. Це виявляється у тому, що особистісно зріла людина не тільки вміє налагоджувати з іншими відносини кооперації, а й привносити з собою конструктивні зміни у ці стосунки або діяльність так, що вони суттєво відрізняються від свого першопочаткового варіанта [12].

Педагоги та психологи насамперед розглядають соціальну і моральну зрілість особистості переважно в контексті юнацького віку з позицій розвитку в соціумі й культурі вищих психічних функцій людини.

Трудова (професійна) зрілість характеризується високим рівнем реалізації людини у професійній сфері, набутті професійної компетентності [6, с. 92]. Вона є етапом професіогенезу особистості, що проходить такі стадії: виникнення професійних намірів або вибору майбутньої професії; професійне навчання як засвоєння професійних знань, умінь та навичок; активне входження у професію через досягнення комфорту при здійсненні професійної діяльності; реалізація особистості в професії через вироблення індивідуального стилю діяльності та активного використання творчості [5].

Саме юнацький вік є важливим етапом формування соціально-професійної зрілості особистості, оскільки в цей період особистість досягає високого рівня інтелектуального розвитку, збагачує ментальний досвід, уперше глобально роздивляється свій внутрішній світ, свою індивідуальність, формує цілісний Я-образ, самовизначається у життєвих і професійних планах, осмислено спрямовує свій погляд у майбутнє [8].

В юнацькому віці відбувається конкретне й особливе самовизначення людини, здобувається той ступінь її особистісної (психічної, професійної, інтелектуальної, громадянської, духовної, моральної, ідейної і соціальної) свободи, що й дозволяє самостійно й відповідально складати власні життєві плани, успішно реалізовувати їх, тобто бути соціально зрілою. Незважаючи на те, що людина у своєму онтогенетичному розвитку проходить не одну стадію, досягнення «загальної зрілості» припадає саме на юнацький період [12].

Звернемося до праці І. Кона [4] «Психологія ранньої юності», де автор дає розгорнутий аналіз особистості в період ранньої юності та розглядає особистісне, соціальне та професійне самовизначення особистості, що є критеріальною характеристикою соціально-професійної зрілості особистості.

Як зазначає автор, соціальне самовизначення і пошук себе нерозривно пов'язані з формуванням світогляду, як системи поглядів на об'єктивний світ і місце в ньому людини. Звичайно, ці знання закладаються в попередні роки, але всі ці моральні норми, ідеали, правила поведінки зводяться до єдиної системи, яка допомагає не тільки зрозуміти навколишній світ, а й знайти себе в ньому. Це досить часто призводить до зміни ціннісних орієнтацій особистості [4, с. 186].

Світоглядний пошук включає в себе і соціальну орієнтацію особистості, тобто усвідомлення себе частиною соціальної спільноти, вибір свого майбутнього соціального становища та шляхів його досягнення. У цей період учень здатний самостійно приймати рішення та діяти, відповідно до поставленої мети. Це, у свою чергу, сприяє становленню зрілої особистості з незалежними судженнями, внутрішньою свободою, особистою відповідальністю, власними поглядами та переконаннями [4, с. 187].

Однією з характерних рис ранньої юності, які є основою соціально-професійної зрілості учня, стає формування життєвих планів. Життєвий план виникає, з одного боку, в результаті узагальнення цілей, які ставить перед собою особистість, як наслідок побудови «піраміди» її мотивів, становлення стійкого ядра ціннісних орієнтацій. З

іншого боку – це результат конкретизації цілей і мотивів [4, с. 190].

На думку І. Кона, з мрії, де все можливо, та ідеалу як абстрактного, іноді свідомо недосяжного зразка поступово вимальовується більш-менш реалістичний, орієнтований на дійсність план діяльності.

Водночас, викликає увагу недостатня конкретність професійних планів учня. Реалістично оцінюючи послідовність своїх майбутніх життєвих досягнень, вони занадто оптимістичні у визначенні терміну їх здійснення. Це показує недостатню готовність до самостійного розв'язання реальних труднощів та проблем.

Професійне самовизначення – багатомірний і багатоступеневий процес, який можна розглядати під різними кутами зору (Д. Сьюпер, 1953). По-перше, як серію задач, які суспільство ставить перед особистістю і які ця особистість повинна послідовно вирішити протягом певного періоду часу. По-друге, як процес поетапного прийняття рішень, за допомогою яких індивід формує баланс між своїми побажаннями та нахилами, з одного боку, і потреб існуючої системи суспільного поділу праці – з іншого. По-третє, як процес формування індивідуального стилю життя, частиною якого є професійна діяльність.

Ці три підходи підкреслюють різні сторони справи: перший виходить із запитів суспільства, третій – з властивостей особистості, другий пропонує способи узгодження того й іншого [4, с. 196].

У психології розвитку професійне самовизначення зазвичай поділяють на ряд етапів, тривалість яких варіює в залежності від соціальних умов і індивідуальних особливостей розвитку. Перший етап – дитяча гра, в ході якої дитина приймає на себе різні професійні ролі і «програє» окремі елементи пов'язаної з ними поведінки. Другий етап – підліткова фантазія, коли підліток бачить себе у мріях представником тієї чи іншої привабливої для нього професії. Третій етап, який «захоплює» весь підлітковий та більшу частину юнацького віку, – попередній вибір професії. Різні види діяльності сортуються й оцінюються з точки зору інтересів, потім – з точки зору його здібностей і, нарешті, з точки зору його системи цінностей [4, с. 197].

Зрозуміло, інтереси, здібності і цінності проявляються на будь-якій стадії вибору. Але громадські ціннісні аспекти (усвідомлення соціальної цінності тієї чи іншої професії) та особисті (усвідомлення того, чого індивід хоче для себе) є більш узагальненими і, зазвичай, дозрівають і усвідомлюються пізніше, ніж інтереси й здібності, диференціація і консолідація яких відбувається паралельно та взаємопов'язано.

Інтерес до предмета стимулює учня більше займатися ним, це розвиває його здібності, а виявлені здібності, підвищуючи успішність діяльності, у свою чергу, підкріплюють інтерес. Четвертий етап – практичне ухвалення рішення, тобто, власне вибір професії, включає два головні компоненти: 1) визначення рівня кваліфікації майбутньої праці, об'єму і тривалості підготовки до нього; 2) вибір спеціальності.

Багато що залежить також від соціальної престижності професій. Істотні чинники професійного самовизначення – вік, у якому здійснюється вибір професії, рівень інформованості молоді людини і рівень його домагань [4, с. 198].

Вибір професії – складний і тривалий процес. Проблема полягає не стільки в його загальній тривалості, скільки у послідовності етапів. Тут існують дві небезпеки. Перша – затягування і відкладання учнем професійного самовизначення у зв'язку з відсутністю стійких інтересів. Ця затримка часто поєднується із загальною незрілістю, інфантильністю поведінки і соціальних орієнтації юнака, що є цілком зрозумілим, якщо згадати, що професійне самовизначення – один з головних компонентів дорослішання і стійкого образу «Я», самоповаги [4, с. 200].

Треба також наголосити на тому, що особистісне самовизначення в юнацькі роки постає як потреба усвідомити своє місце в суспільстві, зрозуміти себе і свої можливості. Нерідко для позначення цього феномена використовують поняття «ідентичність».

На думку Е. Еріксона, ідентичність «оберігає цілісність і індивідуальність досвіду людини..., дає їй можливість передбачати як внутрішню, так і зовнішню безпеку й зіставляти свої здібності з соціальними можливостями, які надає суспільство». Автор виділяє особистісну та соціальну ідентичність, які є психосоціальним рухом і здійсненням людини в її життєдіяльності. Серед параметрів ідентифікації виділяє індивідуальність, цілісність, солідарність, переживання, стійкість, цінність та інші [2].

Отже, ідентифікація виступає обов'язковим структурним компонентом процесу розвитку – саморозвитку індивіда, який об'єктивно вписується в соціальний світ. Її значення полягає в знаходженні себе в соціальному світі [2]. Водночас по відношенню до соціальних структур індивід виступає не як особистість з її якостями, а як діючий суб'єкт, який несе цілі, цінності, задачі колективу. Вписуючись у цей колектив, людина з усіма її індивідуальними особливостями засвоює норми поведінки, цілі та цінності, принципи та форми відносин, які притаманні певній групі, колективу, суспільству. При цьому людина

обирає лише конкретні цінності іншого для створення власного образу [9, с. 7].

Висновки. Можна підсумувати, що зрілість особистості та безпосередньо соціально-професійна зрілість в юнацькі роки характеризується тим, що: особистісно зріла людина відрізняється від просто дорослої певними якостями, наявність яких не залежить від хронологічного віку; зріла особистість розглядається через її протиставлення особистості егоїстичній, невротичній, інфантильній; зріла особистість характеризується здатністю до створення себе, самооб'єктивації, саморозвитку, відповідальності за власне життя, усвідомлення і ствердження у вчинках своєї життєвої позиції; центральним новоутворенням особистості в ранній юності є готовність до життєвого, особистісного та професійного самовизначення, що виступає основою соціально-професійної зрілості особистості. основними характеристиками соціально-професійної зрілості особистості в юнацькі роки є творчість, відповідальність, толерантність, позитивне мислення і ставлення до світу, цілісність та автономність.

Подальшого розгляду потребують питання виділення та впровадження в навчальний процес умов формування соціально-професійної зрілості в період ранньої юності.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Абрамова Г. С. Возрастная психология. – Екатеринбург: Деловая книга, 1999. – 624 с.
2. Баклушинский С. А. Развитие представлений о понятии «социальная идентичность» / С. А. Баклушинский, Е. П. Белинская // Этнос. Идентичность. Образование: Труды по социологии образования / под ред. В. С. Собкина, – М., 1998. – С. 78–90.
3. Драганов М. Переход к зрелости как этап социализации личности. – В кн.: Идеологический процесс и воспитание личности. – М., 1980. – С. 325–350.
4. Кон И. С. Психология ранней юности / И.С. Кон. – М.: Просвещение, 1989. – 255 с.
5. Онуфриева Л. А. Формування професійної зрілості особистості майбутніх фахівців соціономічних професій // Режим доступу: http://www.rusnauka.com/10_DN_2013/Psihologia/5_132920.doc.htm.
6. Психология личности: в 2т. –Т. 2. Хрестоматия. – Самара: Изд-ий Дом БАХРАХ, 1999. – 544 с.
7. Психологичний словник. / за ред. В. І. Войтка. – К.: Вища школа, 1982. – 215 с.
8. Савчин М. В. Вікова психологія: навч. посіб. / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – К.: Академвидав, 2009. – 360 с.

9. Сайко Э. В. Идентификация как способ социального бытия и идентичность как форма субъектного самоосуществления // Мир психологии, 2004. – № 2. – С. 3–11.

10. Словарь по социальной педагогике: [учеб. пособие для студ. высш. уч. зав.] / Л. В. Мардахаев. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – С. 360.

11. Словарь практического психолога / сост. С. Ю. Головин. – Минск.: Харвест, 1998. – 800 с.

12. Штепа О. С. Особистісна зрілість: Модель. Опитувальник. Тренінг. Монографія. / О. С. Штепа – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 210 с.

13. Якобсон П. М. Психологические компоненты и критерии становления зрелой личности // Психологический журнал. – 1981. – №4. – С. 142–147.

BIBLIOGRAFIYA:

1. Abramova G. S. Vozrastnaya psikhologiya. – Ekaterinburg: Delovaya kniga, 1999. – 624 s.

2. Baklushinskij S. A. Razvitiye predstavlenij o ponyatii «sotsial'naya identichnost'» / S. A. Baklushinskij, E. P. Belinskaya // Etnos. Identichnost'. Obrazovanie: Trudy po sotsiologii obrazovaniya / pod red. V. S. Sobkina, – М., 1998. – С. 78–90.

3. Draganov M. Perekhod k zrelosti kak etap sotsializatsii lichnosti. – V kn. Ideologicheskij protsess i vospitanie lichnosti. – М., 1980. – С. 325–350.

4. Kon I.S. Psikhologiya rannej yunosti / I.S. Kon. – М.: Prosveshchenie, 1989. – 255 s.

5. Onufrieva L.A. Formuvannya profesijnoi zrilosti osobistosti majbutnikh fakhivtsiv sotsionomichnykh profesij // Rezhim dostupu: http://www.rusnauka.com/10_DN_2013/Psihologia/5_132920.doc.htm

6. Psikhologiya lichnosti: v 2t. – Т. 2. Khrestomatiya. – Samara: Izd-ij Dom BAKHRAKH, 1999. – 544 s.

7. Psikhologichnyj slovnyk / za red. V.I. Vojtko. – К.: Vishcha shkola, 1982. – 215 s.

8. Savchyn M.V. Vikova psikhologiya: navch. posib. / M.V. Savchin, L.P. Vasilenko. – К.: Akademvidav, 2009. – 360 s.

9. Sajko E.V. Identifikatsiya kak sposob sotsial'nogo bytiya i identichnost' kak forma subyektnogo samoosushchestvleniya // Mir psikhologii, – 2004. – №2. – С. 3–11.

10. Slovar' po sotsial'noj pedagogike: [ucheb. posobie dlya stud. vyssh. uch. zav.] / L. V. Mardakhaev. – М.: Izdatel'skij tsentr «Akademiya», 2002. – С. 360.

11. Slovar' prakticheskogo psikhologa / sost. S.Yu. Golovin. –Minsk.: Kharvest, 1998. – 800 s.

12. Shtepa O.S. Osobystisna zrilist': Model'. Opituval'nik. Trening: Monografiya / O.S. Shtepa – L'viv: Vidavnicij tsentr LNU imeni Ivana Franka, 2008. – 210 s.

13. Yakobson P.M. Psikhologicheskie komponenty i kriterii stanovleniya zreloj lichnosti // Psikhologicheskij zhurnal. – 1981. – №4. – С. 142–147.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Коптєва Ольга Миколаївна – здобувач кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: дослідження соціально-педагогічної зрілості студентської та учнівської молоді.